

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Eilola, Jari

Title: Suomalainen kuolema monipuolisesti ja kattavasti

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Suomen Sukututkimusseura

Rights: In Copyright

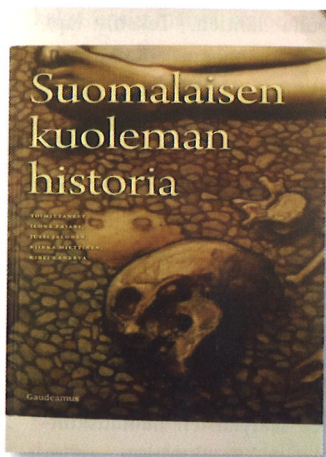
Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Eilola, J. (2020). Suomalainen kuolema monipuolisesti ja kattavasti. *Genos*, 91(1), 59-61.

Suomalainen kuolema monipuolisesti ja kattavasti

Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen & Kirsi Kanerva (toim.): Suomalaisen kuoleman historia. Helsinki: Gaudeamus, 2019. 415 sivua.

Kuolema on ainoa asia, jonka ihminen tietää varmasti odottavan tulevaisuudessa. Peruuttamattomuutensa ja luopumiseen kuuluvan tuskan vuoksi kuoleman kohtaamisessa ja selittämisessä on ihmisillä ollut aina vaikeuksia. Sen seurauksena on syntynyt kuolemankulttuuri, joka koostuu niistä tavoista ja uskomuksista, joiden pohjalta kohtaamme ja käsittelemme kuolevia ihmisiä, jätämme hyvästit, hautaamme heidät ja muistamme heitä. Ilona Pajarin, Jussi Jalosen, Riikka Miettisen ja Kirsi Kanervan toimittama

Suomalaisen kuoleman historia vastaa näistä ristiriitaisista tuntemuksista nousevaan tarpeeseen tietää ja ymmärtää.

Toinen perustelu teokselle tulee siitä, että suomalaista aiheen historiantutkimuksellista kokonaisuudesta ei käytännössä ole tai jos sellainen sattuisi löytymään, sillä on jo vuosikymmenten verran ikää. Päivitetyle näkemykselle on siis tarvetta. Hankkeeseen liittyy kuitenkin haasteita. Ensinnäkin kuolemankulttuuri on valtavan laaja alue, vaikka tarkastelun rajaisi Suomeen. Toisekseen artikkelikokoelmat voivat jäädä sisällöltään epäyhtenäisiksi tai hajanaisiksi. Teoksessa on neljätoista kirjoittajaa, jotka vastaavat kaikkiaan yhdestätoista artikkelista, jotka toki edustavat suurelta osin historian tutkimusta. Hajanaisuuden riski on silti olemassa. Epäyhtenäisyyden riskiä lisää myös kivikaudelta tähän päivään ulottuva aikajänne, joskin teoksen painotus on ajallisesti 1800- ja 1900-luvuissa.

Toimittajat ovat yhtenäistäneet kirjaa jakamalla artikkelit temaattisesti kolmeen ryhmään. Yhtenäisyyttä luo myös jokaisen osion avaava lyhyempi teksti, jossa lukijaa johdatellaan osion tärkeimpien teemojen pariin. Ensimmäisessä osassa hahmotellaan suuria linjoja siitä, miten kuoleman kohtaaminen, käsittely ja sitä koskevat käsitykset

ovat muuttuneet Euroopassa ja Suomessa. Toisessa osiossa muistutetaan siitä, ettei kuolemaan poistanut yhteiskunnallisia eroja. Ne vaikuttivat siihen, miten ihmiset kohtasivat kuoleman, miten hänet haudattiin ja miten häntä muistettiin. Kolmas osio on – kuten toimittajatkin korostavat – poikkeuksellinen kuoleman historiaa käsittelevissä esityksissä. Siinä keskitytään väkivallan ja (ennenaikaisen) kuoleman väliseen suhteeseen eri aikoina. Kirjan päättää vielä kuoleman julkisuutta ja yksityisyyttä tässä ajassa pohdiskeleva artikkeli.

Ilona Pajarin, Riikka Miettisen ja Kirsi Kanervan laatimassa johdantoluvussa valaistetaan kuoleman historian tutkimuksen historiaa, sijoitetaan teos laajempaan tutkimukselliseen yhteyteen sekä selvitetään kirjan rakenne. Kirjoittajat tiivistävät onnistuneesti aiemman tutkimuksen päävaiheet. Vielä ansiokkaampaa on se, että he pystyvät ottamaan etäisyyttä kuoleman historian tutkimuksen synnyttäneeseen vastakkainasetteluun perinteisen, traditioiden ohjaaman kuoleman ja modernin, laitoksen yksinäisyydessä tapahtuvan perinteettömän kuoleman välillä. Aihetta käsitellään johdannon lisäksi lähinnä Pajarin 1800- ja 1900-luvun vaihteen kuolemaa ja hautausta sekä hänen ja Anna

Haverisen kuolemaa meidän ajassamme käsittelevissä artikkeleissa.

Johdannossa korostetaan kuolemantutkimuksen monialaisuutta, mutta käytännössä vain sosiologisia näkökulmia käsitellään tarkemmin. Sen sijaan uskontotieteen, arkeologian, teologian, antropologian ja yhteiskuntatieteiden piirissä tehty kuolemantutkimus mainitaan kursorisesti. Lääketieteen, psykologian ja biologian näkökulmat ohitetaan tyystin. Olisin toivonut niidenkin perusteellisempaa käsittelyä, koska biologia ja ihmisen ruumiillisuus asettavat kuoleman kohtaamisen ja sen käsittelyn puitteet. Kaikki kirjoittajat eivät ole historiantutkijoita ja siksi olisi ollut kiinnostavaa tietää, millaisia kuoleman tutkimuksen traditioita heidän tieteenalojensa – esimerkiksi folkloristiikan ja arkeologian – piiristä löytyy ja miten ne keskustelevat historiantutkimuksen kanssa. Ylipäättään pohdinta siitä, miten toisten ihmistieteiden piirissä tehty tutkimus on vaikuttanut historiatieteen piirissä tehtyyn kuoleman tutkimukseen, olisi ollut antoisaa.

Ensimmäisen osion aloittaa Clare Gittingsin artikkeli, jonka tarkoituksena on tarjota yleiskuva eurooppalaisesta kuolemankulttuurin kehityksestä, jota vasten kirjan myöhemmissä artikkeleissa käsiteltävät suomalaiset erityispiirteet erottuisivat. Artikkelit keskittyvät kuitenkin

yllättävän paljon Englannin historiaan. Gittingsin mukaan reformaatioaika oli monesta syystä tärkeä käännekohta. Protestanttisissa kirkkoissa kuolemaa ja hautaamista koskevat käytännöt pääsivät monimuotoistumaan alueellisesti, koska niiltä puuttuivat katolisen kirkon yhtenäisyyttä valvoivat ja ylläpitävät rakenteet. Reformaation jälkeen kuolleet ja elävät alettiin aikaisempaa selvemmin erottaa toisistaan erillisille alueille. Lisäksi hautajaisseremoniat maallistuivat ja alkoivat ilmentää sen seurauksena aiempaa selkeämmin vainajan ja hänen perheensä sosiaalista asemaa ja varallisuutta.

Kaarina Kosken ja Ulla Moilasan artikkelissa tarkastellaan suomalaisten kuolemaa ja tuonpuoleista koskevia käsityksiä folkloristiikan, arkeologian ja historian tutkimuksen piirissä ja näiden alojen käyttämällä tutkimusaineistoilla. Etenkin vanhimpien aikojen osalta artikkelissa nojaututaan hautaustavoista kertovaan esineelliseen aineistoon. Tärkeässä asemassa on myös 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa taltioitu tieto kansanomaisista kuolemanrituaaleista ja uskomuksista. Ne edustavat eurooppalaista agraaria traditiota, jonka juuret ulottuivat aina keskiajalle saakka. Historiantutkimuksen käyttämät lähdeaineistot ohitetaan Kosken ja Moilasan tekstissä yliolkaisesti. Samaa tietä menee myös osa historiantutkimuksesta, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että

historiallisella ajalla tehtyjä lapsenmurhia käsitellään pitkälti Juha Pentikäisen sinänsä ansiokkaan tutkimuksen pohjalta, mutta aihetta koskeva uudempi historiantutkimus ohitetaan täysin. Monitieteinen lähestyminen ei tapahdu kitkatta aina muuallakaan teoksessa.

Toisen osion aloittavassa Ilona Pajarin artikkelissa tarkastellaan kuolemankulttuurin erilaistumista maaseudulla ja kaupungeissa 1800-luvun lopulta lähtien. Tekstin läpi kulkevat teemoina mainittakoon sairaalakuolessa yleistyminen, hautajaisten vieton siirtyminen vainajan kodin ulkopuolelle sekä erilaisten hautajaisten valmisteluun ja järjestelyihin liittyvien asioiden siirtyminen omasilta niihin erikoistuneiden yritysten hoidettavaksi. Johanna Ilmakunnas puolestaan käsittelee säätyläisten hautauskulttuurissa tapahtuneita muutoksia 1600-luvulta lähtien. Hyödyntämällä aikaisten päiväkirjoja ja muita intiimejä tekstejä, Ilmakunnas liittyy sujuvasti yksilötason ja siellä tehdyt valinnat yleisempiin säätyläiskulttuurissa vallinneisiin konventioihin ja tapojen muutoksiin. Antti Häkkisen artikkelissa taas katse kääntyy sosiaalisen hierarkian toiseen päähän: murtuilevan säätyyhteiskunnan vähävaraisiin. Artikkelin puitteet muodostuvat 1860-luvun nälänhädän aiheuttamasta väestökriisistä, jonka vaikutuksesta normaalit sosiaaliset turvaverkot mur-

tuivat. Tässä paineessa myös vakiintuneet tavat käsitellä kuolevia ja haudata kuolleita lakkasivat toimimasta. Pajari ja Häkkinen käyttävät artikkeleissaan lähteinään myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanperinnearkiston aineistoja. Niiden avulla tutkimukseen piirtyy uudenlainen näkökulma ihmisten kokemukseen ja muistamisen tapoihin.

Väkivaltaa ja kuolemaa käsittelevistä artikkeleista kaksi ensimmäistä muodostavat parin, koska niissä käsitellään rikosta ja siitä seurannutta epätoivottavana ja häpeällisenä pidettävää kuolemaa. Riikka Miettinen tarkastelee itsemurhaa ja artikkelin kantavina teemoina ovat itsemurhan rikosstatus ja sen katoaminen, itsemurhan tehneen ruumiin käsittelyssä ja hautauksessa tapahtuneet muutokset sekä käsitys itsemurhien yhteydestä mielenterveydellisiin häiriöihin. Anu Koskivirran ja Olli Matikaisen artikkelissa kohteena ovat henkirikoksen tekijät, heille langetetut kuolemantuomiot ja niihin liittyvien kulttuuristen käytänteiden muutokset. Huomiota kiinnitetään esimerkiksi soveltamisalan kapeuteen, teloitusten maltillisuuteen ja täytöntöönpanojen varhaiseen lakkaamiseen. Toisen parin muodostavat ihailumpaa ja tavoittelumpaa kuolemaa käsittelevät artikkelit. Tuomas Tepora ja Jussi Jalonen käsittelevät marttyyrikuoleman ihanetta. He johtavat joukon tai

aatteen puolesta kuoleamisen ihanteen osatekijöitä antiikista, kristillisestä ajattelusta ja kansallisuusaatteesta. Varsinaisena fokuksena on kuitenkin se, miten marttyyrikuoleman ihannointi ilmeni teoissa ja sanoissa Suomen sisällissodassa ja toista maailmansotaa edeltäneinä aikoina. Ville Kivimäki jatkaa aihepiirin käsittelyä toisen maailmansodan aikaisilla sotakuolemilla ja sankariuhreilla. Kivimäki tarkastelee myös sitä, miten rintamasotilaat suhtautuivat toveriensa kaatumiseen, kuinka kaatuneitten kotiuttaminen organisoitiin ja kuinka kuolleiden käsittely vaikutti niihin, joiden tehtäväksi se tuli. Artikkelien perusteella lukija saa hyvän kuvan siitä, miten ja mistä syistä käsitys isänmaan puolesta annettavasta uhrista muuttui viattoman yksilön uhrautumisesta korostaneesta hurmuksesta yhteisen velvollisuuden korostamiseen.

Kirjan viimeisessä luvussa Ilona Pajari ja Anna Haverinen pohtivat kuoleman yksityisyyttä ja julkisuutta, tunteiden ja erityisesti surun ilmeisemisen tapoja ja paikkaa koskevia muutoksia. He ottavat kriittisesti kantaa käsitykseen, että modernia kuolemankulttuuria leimaisi viiveys, rituaalien ohuus ja kuoleman kätkeyminen. Vaikka hautajaisista onkin muodostunut ensisijaisesti perheen ja lähipiirin juhlia, tunteiden merkitys ja niiden ilmaiseminen ovat jälleen voimistuneet. Toisaalta joukkoviestimet ja viimekä-

dessä digitaalinen kulttuuri ovat vaikuttaneet kuoleman julkisuuteen. Media on sotien jälkeisellä ajalla keskittynyt poikkeuksellisiin kuolemantapauksiin tai suuronnettomuuksiin, mutta etenkin viime vuosikymmeninä yksittäisten ihmisten tai perheiden surusta selviytymisen tarinat ovat saaneet huomiota. Digitaalinen kulttuuri on puolestaan perustavalla tavalla muuttanut yhteisön ja ryhmän käsitettä – ja tämä muutos koskee myös niitä ryhmiä, joiden kanssa suru kuolemasta jaetaan.

Suomalaisen kuoleman historia on monipuolinen, kattava ja kauttaaltaan asiantuntevasti kirjoitettu esitys suomalaisen kuolemankulttuurin kehityksestä ja monimuotoisuudesta nyt ja menneisyydessä. Artikkeleissa on käytetty runsaasti kirjallisuutta, joten lukija löytää halutessaan helposti lisäluettavaa teoksen kirjallisuusluettelon avulla. Käytettyä viiheyttä toisaalta heikentää puuttuva asiasanahakemisto, joka olisi ollut enemmän kuin paikallaan näin laajassa teoksessa.

Jari Eilola